

Een standbeeld voor Paul Kruger

Paul Kruger tijdens zijn verblijf in Utrecht. In september 1900 was de president van Transvaal naar Europa gekomen om steun te verwerven voor de moeizaam verlopende strijd tegen de Engelsen voor het voortbestaan van de Boerenrepublieken Transvaal en Oranje Vrijstaat in Zuid-Afrika. Nadat hij zich vergeefs tot de Franse en de Duitse regering had gewend en ook een bezoek aan de Duitse keizer zonder resultaat bleef, kwam hij in december naar Nederland. Na een kort verblijf in Den Haag, waar hij feestelijk werd onthaald en grote indruk maakte op de jonge koningin Wilhelmina, logeerde hij van 22 januari tot 6 april in hotel Des Pays-Bas aan het Janskerkhof te Utrecht. Daarna woonde hij enige tijd in villa Casa Cara in Hilversum. Op 11 december keerde hij terug naar Utrecht en nam hij zijn intrek in huis Oranjelust, een statig buitenhuis uit begin 19e eeuw aan de Maliebaan. Het was in de maanden daarna dat de strijd tegen de Engelsen moest worden gestaakt en dat met de vrede van Vereniging (31 mei 1902) het lot van de Boeren werd bezegeld.

Foto: HUA, Archieven Paul Kruger-Comité en Stichting Paul Kruger Gedenkteken.

Ooit vereerd, nu verguisd. Zo vergaat het menig politiek leider die de toets der moderne democratische kritiek niet langer kan doorstaan. Met het verlies van een reputatie verdwijnen ook straatnamen, gedenktekens en standbeelden. En - na verloop van tijd - de herinnering, tenzij die tijdig wordt vastgelegd. Zoals in het geval van Paul Kruger en Utrecht.

KAJ VAN VLIET

De honderdste verjaardag van Paul Kruger (1825-1904), president van de Zuid-Afrikaanse Republiek (Transvaal), op 10 oktober 1925 gaf in tal van plaatsen in Nederland aanleiding tot her-

denkingsactiviteiten. Zo ook in Utrecht. Het feit dat Kruger na zijn ballingschap uit Zuid-Afrika in 1900 enige tijd (van 11 december 1901 tot en met 14 oktober 1902) in het huis Oranjelust aan de Maliebaan (nummer 89) had gewoond, gaf zijn nagedachtenis in deze stad een bijzonder karak-

ter. In Tivoli werd een groot herdenkingsfeest georganiseerd en er werd geld ingezameld voor de oprichting van een standbeeld. Het feest was een succes. De oprichting van het standbeeld verliep echter minder fortuinlijk.

Een geslaagd feest

Initiatiefnemer voor de herdenking in Utrecht was de heer F. Kroon, voorzitter van de afdeling Utrecht van het Algemeen Nederlands Verbond. Op 23 maart 1925 kwam het in het Jaarbeursrestaurant aan het Vredenburg tot de oprichting van een Paul Kruger-comité. Kroon zelf nam de voorzittershamer ter hand. Daarnaast telde het Comité nog elf andere leden uit diverse organisaties, waaronder de Gemeenteraad en de Provinciale Staten van Utrecht, de Nederlandse Zuid-Afrikaanse Vereni-

ging, de Vlaams-Hollandse Vereniging, het Utrechtse Studentencorps, de Zuidafrikaanse Studenten Vereniging en de Christelijke Kweekschool. Tal van prominenten namen zitting in het erecomité.

De viering van de Krugerdag op 10 oktober werd ingeleid door een carillonspel van de Dom. In de grote zaal van Tivoli hield P.H. Ritter, hoofdredacteur van het *Utrechtsch Nieuwsblad*, een feestrede. Daarnaast leverden ook dr. W.J. Leyds, prof. dr. C.M.A.R. van Roy uit Gent en de Zuid-Afrikaanse schrijver L. Penning een bijdrage aan het programma. Met medewerking van het gemeentebestuur werden op alle scholen in de stad boekjes over het leven van Paul Kruger uitgereikt.

Was het herdenkingsfeest op 10 oktober een groot succes, de doelstelling van het comité om Kruger in Utrecht te eren met een standbeeld werd vooralsnog niet gehaald. De opbrengst van de inzamelingsactie bleek niet toereikend. Een tweede poging om dit plan te realiseren volgde in 1938. Het comité, inmiddels teruggebracht tot vier leden, ontving diverse giften, onder anderen van koningin Wilhelmina, maar desondanks werd ook ditmaal het benodigde bedrag niet gehaald. Wel kwam het in 1940 tot de aankoop van een bronzen plaquette met het portret van Kruger. Die was gemaakt door mejuffrouw Isabella van Beeck Calkoen voor de Nederlands-Zuidafrikaanse Vereniging, die ook bij de actie was betrokken. Voor 80 gulden, oftewel de prijs van het brons, kwam de plaquette in het bezit van het Kruger comité.

*Het gedenkteken voor Paul Kruger, 1952.
Foto door J.J. Swart sr.,
Beeldcollectie HUA*

Het gedenkteken onthuld

Om te voorkomen dat de NSB de plaat voor politieke doeleinden zou misbruiken, werd deze gedurende de oorlogsjaren verborgen in de Utrechtsche Provincie-Bank (later Slavenburgs Bank). Directeur van die bank was de heer H.G. Hammacher, de penningmeester van het comité. Na de oorlog werd besloten de plaquette een plaats te geven bij het huis Oranjelust aan de Maliebaan. Dit in de plaats van het beoogde standbeeld, waarvan de realisatie als gevolg van de geldontwaarding geen haalbaar plan meer scheen. De architecte mevrouw ir. H.E. Hulst Alexander ontwierp, geheel belangeloos, een kalkstenen sokkel voor de plaquette. Die werd vervolgens met medewerking van het bestuur van de Christelijke Kweekschool 'Rehoboth', eigenaar van het eertijds door Kruger bewoonde huis aan de Maliebaan, op het voorterrein van dit huis geplaatst.

Op 10 oktober 1952, op de geboortedag van Kruger, in het herdenkingsjaar van de stichting van de Nederlandse kolonie aan de Kaap door Jan van Riebeeck in 1652, werd het gedenkteken plechtig onthuld door de ambassadeur van Zuid-Afrika. Secretaris K. Braak schrijft hierover later: 'Van Nederlandse en Afrikaanse

zijde werden bloemstukken bij het monument gelegd [...] Het was omhangen met de vlaggen van Nederland, Zuid-Afrika en 'die ou-vierkleur' van Transvaal, zoals we dat ook bij latere herdenkingen doen. De plantsoendienst der gemeente Utrecht had voor die dag voor een bloemenbeplanting bij het gedenkteken gezorgd en doet dat nadien ieder jaar opnieuw; het carillon van de domtoren speelde Afrikaanse liedjes; het electriciteitsbedrijf van de heer G. Müldner leverde om niet, toen en volgende jaren (tot 1957) de geluidsinstallatie en 's avonds de verlichting met schijnwerpers. Na een diner in het Hotel des Pays-Bas, ook een huis met herinneringen aan Paul Kruger, was er een Afrikaanse cultuuravond in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, waar de grote zaal geheel vol was en waar talrijke studenten uit Zuid-Afrika, versterkt, door een contingent uit Groningen, volksdansen vertoonden en een toneelstuk opvoerden. De studenten hadden hier juist opgericht het nu nog bestaande 'Genootschap van Suid-Afrikaners in Utrecht' [...]. De leerlingen van de Christelijke Kweekschool stichtten de nog steeds bloeiende schoolvereniging 'Paul Kruger'. En de Utrechtse padvindergroep 'Paul Kruger', nog altijd

Beneden / 1.—

BOEREN-GENERAALS IN UTRECHT.

TOEGANGSBEWIJS

tot de plechtige samenkomst in de Domkerk
op Vrijdag 10 October 1902, des voormiddags
te 11¹/₂ ure.

DE BESTUREN VAN:
De afdeling Utrecht der Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging
EN HET
Christelijk Nationaal Boerencomité.

DE WET

BOTH

DE REY

Utrecht

10 October 1902

St. Maarten

SPIJSLIJST.

Voorgerecht.
Kippen bouillon.
Gebakken Zeetongen.
Rundvleesch met saus.
Snijboontjes.
Gebraden Patrijzen.
Ingemaakte Vruchten.
Diplomaten Taart
Ijs.
Vruchten.
Nagerecht

DE WET, BOTH, DE REY

Lith. J. A. H. Meerman.

Bezoek van de Boerengeneraals De Wet, Botha en De la Rey aan Utrecht op de verjaardag van Paul Kruger, 10 oktober 1902. Na aankomst van de generaals op het Centraal Station om 9.39 uur volgde een feestelijke rijtoer door de stad. Aan het eind van de ochtend was er een samenkomst in de Domkerk, waar na de predikanten Jonker en Fernhout ook Paul Kruger (op de foto op de voorste rij, temidden van de generaals) het woord voerde. Aansluitend werd er geluncht in hotel Des Pays-Bas, waarna de toer werd voortgezet en ook huis Oranjelust aan de Maliebaan, de woning van Kruger, werd bezocht.

De dag werd afgesloten met een grootse huldiging van de generaals in het gebouw van Kunsten en Wetenschappen aan de Mariaplaats. Deze feestdag markeert tevens het einde van Krugers verblijf in Utrecht. Drie dagen later vertrok hij naar Zuid-Frankrijk. Nog geen twee jaar daarna, op 14 juli 1904, stierf hij, sterk verouderd, doof en bijna blind, in Zwitserland aan een longontsteking.

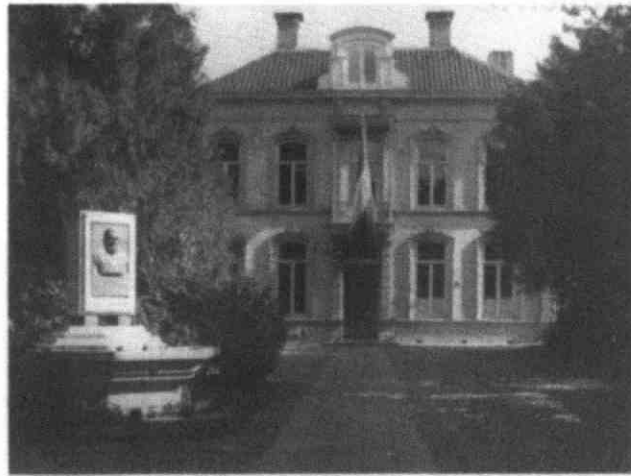
Foto's: HUA, Bibliotheekcollectie en Beeldcollectie

een grote troep van tachtig jongens, heeft die dag aan de feestelijkheden meegewerkt. De plaatselijke dagbladers, door een interview en een communiqué ingelicht, leverde uitvoerige, geestdriftige verslagen en artikels met foto's.'

Overigens waren niet alle kranten even lovend over het nieuwe gedenkteken. Het *Utrechts Nieuwsblad* sprak een dag na de onthulling zelfs van 'een mislukking'. Noch het portret noch de sokkel konden de toets der kritiek doorstaan: 'Helaas kunnen wij na de bezichtiging [...] moeilijk een gevoel van teleurstelling bedwingen. Ronduit gesproken: het is foei-lelijk!'

Herdenken aan de Maliebaan

Na de onthulling van het gedenkteken werd het Paul Krugercomité in 1953 omgevormd tot de Stichting Paul Kruger Gedenkteken Utrecht. De zorg voor het gedenkteken en de organisatie van een jaarlijkse herdenkingsbijeenkomst bij het gedenkteken op Krugers geboortedag vormden de belangrijkste doelstellingen van deze stichting. Meer algemeen wilde de stichting zich inzetten voor het onderhouden van de vriendschapsbetrekkingen tussen Zuid-Afrika en Nederland. Daarbij leefde aanvankelijk ook de gedachte om het huis Oranjelust aan de Maliebaan uit te bouwen tot Krugerhuis, een museum gewijd aan leven en werken van Paul Kruger en een centrum voor contacten tussen Nederland en Zuid-Afrika. Deze plannen gingen echter in de ijskast op het moment dat het huis in 1962 eigendom werd van de Albatros Superfosfaatfabrieken BV, ter vergroting van haar kantoor

Utrecht, Maliebaan 89, waar President Kruger woonde van 23. XII 1901 tot 16. X 1902

aan de Maliebaan nummer 81. De nieuwe eigenaar verleende weliswaar alle medewerking aan de jaarlijkse herdenkingsbijeenkomst, maar daarbij bleef het. Werden de herdenkingsbijeenkomsten in de jaren 1960 nog druk bezocht, met alle aandacht van pers en radio van dien, in de jaren 1970 liep de belangstelling sterk terug als gevolg van de toenemende kritiek op het apartheidregime in Zuid-Afrika. Eind jaren 1970 groeide de herdenkingsbijeenkomst aan de Maliebaan uit tot mikpunt van de anti-apartheidsbeweging in Utrecht. Tijdens de bijeenkomsten deden demonstranten pamfletten uit en hieven ze spreekwoorden aan. Zij beschouwden Kruger als voorloper van het Zuid-Afrikaanse apartheidssysteem.

Wonderbaarlijke verdwijning

In 1982 kwam er vrij onverwacht een einde aan deze confrontatie, toen op 15 oktober tot verrassing van de demonstranten bleek dat de plaquette van de sokkel was verwijderd en de stichting de bijeenkomst naar Hilversum had verplaatst. Een en ander was gebeurd op instigatie van de directie van de Unie van Kunstmestfabrieken BV, rechtsoptvolger van Albatros Superfosfaatfabrieken BV en derhalve eigenaar van Maliebaan 89. Deze had, zo blijkt uit een briefwisseling van de direc-

tie en het stichtingsbestuur, besloten dat de bijeenkomsten niet meer op het terrein van het bedrijf konden plaatsvinden omdat de aanhoudende demonstraties de goede naam van het bedrijf in het geding brachten. Waar de plaquette nadien is gebleven, is onduidelijk. In ieder geval is zij niet meer op haar oude plaats teruggekeerd. Met het verdwijnen van de plaquette kwam er ook een einde aan de activiteiten van de stichting. Anno 2003 staat alleen de sokkel nog overeind, voorzien van de naamplaat van de tegenwoordige bewoner van het pand aan de Maliebaan: *the Continuity Company*.

Kaj van Vliet is mediëvist en als unitleider Inventarisatie en Indicering werkzaam bij Het Utrechts Archief. Daarnaast is hij redactielid van het Tijdschrift Oud-Utrecht.

Archieven

Het Utrechts Archief, archieven Paul Kruger-Comité te Utrecht en Stichting Paul Kruger Gedenkteken Utrecht.

Literatuur

- K. Braak, *Het Krugerhuis te Utrecht en de Krugerherdenking* (Amsterdam 1966) (overdruk uit: *Maandblad Zuid-Afrika*).
- A. Graafhuis, artikelen over Paul Kruger, zijn verblijf in Utrecht en de jaarlijkse herdenking aan de Maliebaan, in drie afleveringen verschenen in het *Utrechts Nieuwsblad*, 1964.

Huis Oranjelust aan de Maliebaan, met links voor het gedenkteken voor Paul Kruger. Ansichtkaart, uitgegeven door de stichting Paul Kruger Gedenkteken, ca. 1960.

Foto: HUA, Archieven Paul Kruger-Comité en stichting Paul Kruger Gedenkteken